

Det lange liv og afslutningen på tre-stadietilværelsen – en ny fortælling om livsløbet

De længere liv stiller nye krav til individet, samfundet og gerontologien.

Samfundets aldring og den generelle øgede livslængde i de fleste samfund er et fænomen, der ikke er set før i menneskehedens historie; en udvikling, som er i fuld gang, og som befolkningen har svært ved at forholde sig til. Men ikke gerontologer! Meget passende for et jubilæumsnummer for Dansk Gerontologisk Selskab understreger udviklingen tydeligt, at gerontologi som fag bliver stadigt mere relevant.

Samfundsforandringer, der udvikler sig langsomt, har en vis tilbøjelighed til ikke helt at blive opfattet, før de i fuldt flor er ankommet. Selv da kan der være voldsomme konflikter om, hvad forandringerne skyldes, og om man overhovedet kan eller skal reagere på dem. I demokratier kan det være vanskeligt for politikere i god tid at overbevise vælgerne om, at noget må ske, og at det måske betyder tab af privilegier til en fremtid, som for nogle

er usynlig og forekommer fortænkt.

Udviklingen hen imod en demografisk ubalance med flere ældre og færre børn er et godt eksempel på dette. Der er tale om en udvikling, som så at sige er kommet bag om ryggen på hele verden. Demografer har dog i mange år vidst, hvad der var på vej. Demografi er vel en af de få socialvidenskaber, som har en meget høj grad af forudsigelighed indbygget i sig. Flere ældre ville imidlertid ikke være noget problem, hvis der stadigvæk var en balance imellem aldersgrupperne, men den danske befolkning – og befolkninger mange andre steder i verden – er også hørt op med at få så mange børn, at de kan opveje mængden af det stigende antal ældre.

Nu havde vi ellers lige fået etableret en klar standard for livsløbet, som et tre-stadieforløb (barndom/ungdom, voksenalder og alderdom) med klare aldersmarkeringer for, hvornår man har ret og pligt til hvad – og ikke mindst – hvornår man skal forlade arbejdsmarkedet og tænkes at forlade livet.

Den første samfundsgruppe, der begyndte at se alvoren, var pensionskassedirektørerne, hvis statistiske beregninger over afgang ved død begyndte at skride (refereret af en forskerkollega efter et møde med disse). Vi var holdt op med at dø 'i tide', så pensionsopsparingerne ville ikke længere slå til, hvis udviklingen fortsatte, hvad den som bekendt gør. Efterhånden stod det også klart for Folketinget, at heller ikke de generelle rettigheder til folkepension passer til

fremtiden, fordi ordningen er indrettet efter, at der hele tiden er arbejdende yngre generationer, som betaler skat og dermed kontinuerligt betaler til folkepensionisterne. Denne offentlige forsørgelse sker over det årlige statsbudget og ikke via en samfundsmæssigt opsparet formue. Der er således mange økonomiske udfordringer forbundet med de lange liv, der er på vej.

Men der er også andre udfordringer: den skrumpende mængde af arbejdskraft til at holde hele samfundsmaskineriet i gang. Det er nok tvivlsomt, om robotter kan løse hele problemet. Under udvikling er også et prekært magtforhold imellem generationerne: det stigende antal ældre får en historisk (over)magt via stemmesedlen, og det er i den situation en farlig sag for politikere, der gerne vil genvælges, at tale op imod de ældres interesser. Der har bl.a. bredt sig et legitimerende 'taknemmelighedsnarrativ' over hele det politiske spektrum om de ældre som dem, der 'har skabt det samfund, vi alle nyder godt af'. Derfor skal vi nu betale tilbage og kan ikke tillade os at berøve dem en 'værdig alderdom'. Endelig er den sidste udfordring samfundets fordomme om forholdet mellem alder og kognitiv funktionsevne, som spærrer for forståelsen af, hvad en god seniorarbejdskraft vil sige (Munk, 2006; Kirk, 2020).

I et forsøg på at løse de kommende økonomiske problemer vedtog Folketinget dog i 2006 med et komfortabelt flertal at skabe en mekanisme, der lader retten til folkepension følge le-

vealderen, med en stipuleret alderdom på pension med en længde på 14,5 år. Der var imidlertid ikke fuld automatik lagt ind i loven. Det blev besluttet, at man skulle stemme om det hvert femte år, hver gang pensionsalderen skulle hæves i henhold til den vedtagne automatik.

Det er, hvad man netop nu har stået foran, og det er én af grundene til, at der er opstået fornyet polemik og uro om pensionsalderen, men selvfølgelig også i kølvandet på hele diskussionen om 'Arnes' ret til at gå på pension før tiden, så at sige. Et flertal i Folketinget har løst problemet ved at gennemføre den lovede 'Arne-pension' og derefter i al stilfærdighed at hæve pensionsalderen til 69 år for personer født efter 1. januar 1967.

Alt dette bygger på statistiske beregninger og gennemsnit, men jo med baggrund i faktiske liv. Det enkelte menneske kan derfor selvsagt aldrig vide, om man er én af dem, der lever så længe, som statistikken siger, eller måske dør for tidligt og dermed ikke når frem til det 'frie' livsstadium, som i henhold til tre-stadie-fortællingen venter efter arbejdslivets ophør. Så forståeligt nok følger der en spænding imellem det personlige liv og samfundets overordnede husholdningsregnskab med i kølvandet på denne nye problematik – at vi ikke længere dør 'i tide'.

En enestående historisk udvikling

Den langsomme samfundsforandring med det lange livs opståen er historisk set enestående. Langsomt,

I artiklen diskuteres udviklingen i levealderen og den langsomme samfundsforandring, dette medfører. De nye og mange lange livsløb kræver en mental og strukturel omstilling og dermed en ny fortælling, hvis samfundet og den enkelte skal kunne udnytte såvel potentialet i længere liv som forebygge de problemer, der vil opstå, hvis vi ikke omstiller os efter den langsomme forandring, der er i gang.

Artiklen er en let redigeret version af en artikel af samme forfatter bragt i SOC DOK, 2. årgang nr. 3 - september 2020.

Karen Pallesgaard Munk

cand.psych., ph.d., lektor ved Aarhus Universitet. Tidligere formand for Dansk Gerontologisk Selskab.
filkpm@cas.au.dk

men sikkert har verdens befolkninger de sidste 200 år bevæget sig henimod længere livsløb i takt med den teknologiske, medicinske og politiske udvikling, som i det meste af verden har forbedret levevilkårene for de fleste mennesker, men som også i flere verdensdele har medført demografisk ubalance i forholdet mellem generationerne. Det er, når denne ubalance er til stede, at vi får det, som kaldes 'det aldrende' og det 'dobbelt aldrende' samfund (Jeune & Kirk, 2006). Ved et 'dobbelt aldrende' samfund forstås, at ældresegmentet i befolkningen begynder at bestå af flere generationer, hvor de gamles børn også er gamle. Hele Europa er et aldrende kontinent, det samme gælder Japan og Kina, mens man i Tyrkiet og USA, for eksempel, stadig får så mange børn, at det kan opveje det stigende antal ældre. Samlet set vil verdensbefolkningen i dette århundrede dog sandsynligvis komme til at bestå af flere ældre end børn og unge (Jeune & Kirk, 2006).

Det er således et faktum, at vi faktisk ikke kender den maksimale aldersgrænse for menneskets livslængde. Det sikkert dokumenterede ældste menneske er Jeanne Louise Calment, født i Arles, som blev 122 år og 164 dage (Robine, Allard, Hermann & Jeune, 2019). Den første sikre befolkningsstatistik på området har også vist, at middelalderen for svenske kvinder er steget lineært fra 1840 med tre måneder om året frem til i dag. I 2030 vil de 80+ årige udgøre en tredjedel af den danske ældrebefolkning (Jeune & Kirk, 2006), og det forventes, at 50% af de piger, der fødes i dag i den vestlige verden, vil blive 105 år gamle (Gratton & Scott, 2016).

Vores biologiske potentiale for det lange liv er således meget større end hidtil antaget. Men det bygger på den forudsætning, at der 'passes på' befolkningen i forhold til folkesundhed, hvilket kræver et vist mål af retfærdig fordeling af samfundets ressourcer i forhold til levevilkår, arbejdsmiljø, og livsmuligheder bredt fortalt. Hele denne udvikling er netop sket, fordi mennesket som art har den særegne egenskab at kunne gribe ind i og forbedre egne livsvilkår. Det er således kulturen, der er livsforlænger, og ikke naturen.

Afslutning på tre-stadietilværelsen

Men spørgsmålet er, om vi som samfund rigtigt forstår, hvad der er i gang, og at vores liv forlænges, mens vi lever, så at sige? Ikke ifølge de to engelske professorer i henholdsvis psykologi og økonomi fra London School of Economics, Lynda Gratton og Andrew Scott (2016). Vores forestillinger og fortællinger om livsløbet er dannet i et samfund, som er ved at forsvinde, nemlig tre-stadieopdelingen af livsløbet. Det er en struktur, som bygger på den kronologisering af livet, som langsomt bredte sig med det moderne industrisamfund (Kirk, 1995; Gillis, 1996; Blaakilde, 2004), hvor et af de fremmeste karakteristika ved mennesket blev dets alder. Det er en struktur, som også havde sit udspring i den første aldersforsørgelseslov af 1891 (Petersen, 2014), og som dannedes langsomt med den danske velfærdsstat og dens velfærdsforbedringer først og fremmest for lønarbejderen.

Med dannelsen af tre-stadiefortællingen skabtes også ideen om at 'være færdig' (funktionsmæs-

sigt) på arbejdsmarkedet, når man havde nået pensionsalderen. Dertil kom en tilbøjelighed til at sætte alle ældre i den samme kategori med de samme karakteristika. Bagsiden af denne 'velfærdsmedalje' var således et negativt alderdomssyn, hvilket samtidigt/yderligere blev understøttet af psykologisk forskning i kvantitativt målbare kognitive evner, som viste gennemsnitlige aldringsrelaterede funktionstab. Tab, som ofte illustreredes som en støt faldende kurve efter en vis alder (Munk, 2006). Så alt i alt passede tre-stadiefortællingen vældigt godt til såvel samfundsudvikling som psykologisk forskning.

Men ligesom vi er ved at have en veltilpasset fortælling om alder og erhvervede rettigheder og pligter, passer den ikke længere. Modellen er ved at revne og trænger til frigørelse fra en aldersbetinget stadietænkning. Ikke bare lever befolkningen længere, men den er også 'yngre' biologisk set. Aldring er mere plastisk, end man troede. Det betyder, at den humane aldring er foranderlig og dybt kulturelt betinget.

Ikke bare passer en fast fikseret pensionsalder ikke længere. Forestillingerne om en aldersbetinget kognitiv tilbagegang er forsimplede og står for fald (Munk, 2006). Og derudover bør den omtalte magtfordeling mellem yngre og ældre gives en tanke, for der begynder for første gang siden 1970'erne at dukke generationskonflikter op i horisonten. De stammer blandt andet fra unge, som føler sig afmægtige i forhold til klimaproblemerne, og drejer sig også om de stigende pensionsaldrer og om udsigten til økonomisk tilbagegang. Under alt dette ligger der en tone af bitterhed

Der er nok ingen tvivl om, at omskabelsen af vores tilværelse til 100-års livet vil komme til at foregå under modstand

over den manglende ansvarlighed hos dem, der har magten. Der ulmer et ungdomsoprør, som eksempelvis kunne mødes med en sænkning af valgretsaldern til 16 år. Det vil være en meget konkret afvejning af den stigende magtubalance imellem de unge og de ældre generationer.

Hvordan vil det nye flerstadieliv forandre livsløbet?

Ifølge Gratton og Scott (2016) vil den forlængede levetid ændre vores liv i samme omfang, som globaliseringen og teknologien har gjort. Hvis vi gør det rigtigt, vil det være en velsignelse, men hvis vi ignorerer det og ikke forbereder os, vil det blive en forbandelse. Opfordringen fra de to forfattere lyder derfor til alle, unge som ældre: *begynd nu at reflektere over, hvordan dette længere liv skal leves.*

Gratton og Scotts visioner om at tænke anderledes om livsløbet er i 2004 præsenteret i Danmark af kulturforsker, lektor Anne Leonora Blaakilde, RUC, som gør opmærksom på, at vi nu lever i en postkronologisk tidsalder. I overskriftsform vil Gratton og Scotts visioner for, hvordan en postkronologisk fortælling om livsløbet vil præge fremtidens samfund, være følgende (Gratton & Scott, 2016, s. 4-12):

- Folk vil arbejde til op i 70'erne og 80'erne
- Der vil opstå nye jobs og nye færdigheder
- Finanser betyder ikke alting
- Tilværelsen vil gå fra at være inddelt i tre stadier til mange stadier
- Overgange bliver en norm
- Nye typer af stadier vil vokse frem
- 'Re-kreation' (genskabelse) bliver vigtigere end rekreation (afslapning)

- Tilværelsens nye stadier vil blive aldersagnostiske
- Tilværelsens muligheder vil ikke lukke sig efter en bestemt alder
- Der vil blive mere lighed imellem kønnene: et tre-stadieliv tenderer til at skabe ufleksible holdninger til karriere, arbejde og køn (fx børnepasning)
- Der vil være større generationel fleksibilitet, når alder og livsstadium bliver skilt ad
- Multistadielivet vil skabe mange pionerer og megen forsøgsvirksomhed.

Der er nok ingen tvivl om, at omskabelsen af vores tilværelse til 100-årslivet vil komme til at foregå under modstand. Scott og Gratton sammenligner denne nye kamp med de kampe, man har haft på arbejdsmarkedet under den industrielle revolution om længden på arbejdsugen og om arbejdsvilkår generelt. Men også regeringer vil opleve udfordringer, for det kræver, at tre-stadielivets prisme, som politiken ses igennem, skal ændres til et multistadieprisme – for eksempel i forhold til uddannelsesmuligheder hele livet og pauser på arbejdsmarkedet for at passe små børn (under 2 år). Den største udfordring, påpeger de, er ulighed i sundhed og en sikring af, at også mindre bemidlede og måske også mennesker med kognitive udfordringer får et langt og produktivt liv.

Referencer

Blaakilde, A. L. (2004). 'Løber tiden fra Chronos? Om kronologiseringens betydning for forestillinger om alder'. *Tidsskrift for kulturforskning*. Novus Forlag. Oslo. 2004:1.

Gillis, J. (1991). 'Barn, ung, voksen, unge-gamle og gamle-gamle'. *HUG*, 60(13), s. 35-41.

Gratton, L. & Scott, A. (2016). *The 100-year life. Living and Working in an Age of Longevity*. London: Bloomsbury.

Jeune, B. & Kirk, H. (2006). Det aldrende samfund. I: Petersen, J.H. red., *Det aldrende samfund 2030*. Det Strategiske Forskningsråd, s. 3-17.

Kirk, H. (1995). *Da alderen blev en diagnose. Konstruktionen af kategorien "alderdom" i 1800-tallets lægelitteratur. En medicinsk-idéhistorisk analyse*. København: Munksgaard.

Kirk, H. (2020). *Godt nyt om gamle hjerner*. København: Gyldendal.

Munk, K. (2006). Alder, aldring, psykisk funktionsevne og udvikling. I: Petersen, J.H. red., *Det aldrende samfund 2030*. Det Strategiske Forskningsråd, s. 124-143.

Petersen, J.H. (2010): Debatten om alderdomsforsørgelse frem mod alderdomsforsørgelsesloven af 1891. Baggrund og indhold. I: Petersen, J.H., Petersen, K. & Christiansen, N.F., red., *Dansk Velfærdshistorie. Frem mod socialhjælpsstaten. Bind 1. Perioden 1536-1898*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, s. 311- 390.

Robine, J-M., Allard, M., Herrmann, R. & Jeune, B. (2019). The Real Facts Supporting Jeanne Calment as the Oldest Ever Human. *The Journals of Gerontology. Series A. Biological Sciences and Medical Sciences*, 13(74) [Suppl_1], s. 13-20.